

CAHLE DESCOPERITE ÎN MOLDOVA DINTRE PRUT ȘI NISTRU*

DE

PAVEL BĂRNEA, PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC

Cercetările arheologice efectuate în așezări din teritoriul cuprins între Prut și fluviul Nistru au dus la descoperirea unui important volum de mărturie de civilizație medievală, printre care se numără și cahlele. Cele mai numeroase și în același timp cele mai diversificate cahle, atât din punct de vedere al tipurilor constructive, cât și a motivelor decorative, au fost descoperite la Orheiul Vechi, în cursul cercetărilor arheologice începute aici încă din anul 1946 și continuate până în prezent. La Orheiul Vechi cahle au fost descoperite în locuințe, în stratul cu depuneri arheologice, cât și într-un atelier specializat în producerea lor.

Astfel, între anii 1953-1955, G. D. Smimov a descoperit și cercetat, la circa 150 m nord de cetate, un „bordei-atelier” de mari dimensiuni¹, cu două etape de funcționare, unde au fost găsite numeroase cahle și fragmente de cahle, în diverse stadii de prelucrare ca și materie primă pentru lucru². S-a făcut observația că atelierul a funcționat doar într-un anumit interval de timp – și anume în anotimpul călduros – încheindu-și activitatea la sfârșitul toamnei, perioadă când de altfel a și fost incendiat atelierul din faza a doua³. În pământul de umplutură al gropii „bordeiului-atelier” au fost găsite două monede, una moldovenească de la Iliaș I și o a doua de la Vladislav II Jagello al Ungariei⁴.

Fragmentele de cahle și cahlele descoperite în atelier, de-a lungul pereților de nord și vest, unde desigur se aflau polițele pe care erau puse la uscat⁵, aparțin primei faze de funcționare a acestuia și se încadrează în mai multe tipuri constructive, decorate în exclusivitate cu motive geometrice. În atelier au fost descoperite cahle cu utilizări diferite în structura sobei: cahle pentru corpul propriu-zis, cahle de colț și de coronament.

Pentru realizarea corpului de ardere și al celui de încălzire al sobei erau folosite cahle-oală cu fața deschisă, pătrată și picior de montare tronconic, cahle cu fața plină, pătrată și picior de montare tronconic, cahle dreptunghiulare, cu picior de montare semicilindric, ca și cahle-castron, cu fața deschisă, pătrată și/sau dreptunghiulară, cu pereții șcunzi și decorul plasat la interior, în zona fundului.

Cahlele-oală au deschiderea mărginită de un chenar lat, pe mijlocul fiecărei laturi fiind aplicat câte un triunghi, astfel încât aspectul general să sugereze o floare cu patru petale⁶ (fig. 1/10), iar cele cu fața plină prezintă un decor geometric, un hexagon în care este înscrisă o rozetă, totul încadrat de linii care se întretaie⁷ (fig. 1/11). Cahlele-castron sunt atât simple, decorate cu cercuri concentrice incizate⁸ (fig. 1/4) sau alveolate⁹ (fig. 1/5), ori au la colțuri arce de cerc aplicate astfel ca în ansamblu fața cahleii să aibă aspectul unui romb cu vârfurile retezate¹⁰ (fig. 1/6) sau să prezinte marginile cvadrilobate¹¹ (fig. 1/3). Cahlele dreptunghiulare au fața traforată, decorată cu motive geometrice care încadrează o arcadă polilobată¹² (fig. 1/2). La realizarea colțurilor sobei erau utilizate cahle speciale, rezultate din îmbinarea a două cahle obișnuite și având în zona de contact o torsadă. S-au descoperit atât cahle de colț compuse dintr-o cahlă cu deschiderea cvadrilobată și dintr-o alta cu marginile încadrate cu aplicații triunghiulare¹³ (fig. 1/8) sau două cahle pătrate, cu fața plină¹⁴ (fig. 1/9). La ornamentarea coronamentului sobei erau

* În studiul nostru ne propunem să prezentăm descoperirile de cahle făcute în întregul teritoriu dintre Prut și Nistru, independent de realitățile politice de astăzi.

¹ G. D. Smimov, *Proizvodstvo krasnoglinianych pečinyh izrazcov i opyt rekonstrukcii pečei po materialam Starogo Orheia*, în *Izvestija*, Chișinău, 31, 1956, p. 75-87.

² *Ibidem*, p. 75.

³ Lipsa unui sistem de încălzire: vatră, cuptor, sobă, cât și a uneltelor sau a obiectelor de folosință casnică, l-au făcut pe descoperitor să sublinieze faptul că aici a funcționat doar un atelier, cf., G. D. Smimov, *op. cit.*, p. 77.

⁴ *Ibidem*, p. 77.

⁵ *Ibidem*, p. 75.

⁶ *Ibidem*, fig. 2/1; 3/1.

⁷ *Ibidem*, fig. 2/2; 3/2.

⁸ *Ibidem*, fig. 3/4.

⁹ *Ibidem*, fig. 3/3.

¹⁰ *Ibidem*, fig. 3/5.

¹¹ *Ibidem*, fig. 3/6.

¹² *Ibidem*, fig. 3/7.

¹³ *Ibidem*, fig. 3/8.

¹⁴ *Ibidem*, fig. 3/9.

întrebuințate cahle cilindrice, cu un corp în formă de turn pe care sunt desenate ferestre și terminate cu un buton sferic¹⁵ (fig. 1/7) sau cahle tronconice amintind vag o siluetă umană stilizată¹⁶ (fig. 1/1).

Alte cahle și fragmente de cahle au fost descoperite în locuințe sau în stratul cu depuneri arheologice. Astfel, în locuința nr. 4, ca și în strat au fost descoperite câteva tipuri de cahle: cahle-pahar, cu fața deschisă, circulară, cu piciorul de montare tronconic¹⁷ (fig. 3/6); o variantă a tipului de cahlă-oală, cu fața deschisă, rotundă și picior de montare cvasicilindric¹⁸ (fig. 3/4); o cahlă-oală cu fața pătrată, deschisă și picior de montare tronconic, iar chenarul care mărginește deschiderea mult lățit, este decorat cu grupuri de linii paralele, plasate pe mijlocul fiecărei laturi¹⁹ (fig. 3/8); cahle-oală cu fața deschisă, de formă tronconico-piramidală, cu trecerea de la trunchiul de piramidă – cu muchii arcuite – la cel de con decorată cu arce de cerc care descriu o floare cu opt petale²⁰ (fig. 2/10); cahle-castron având la interior grupuri de cercuri concentrice alveolate²¹ (fig. 3/2) ori cercuri concentrice incizate²² (fig. 3/1); precum și cahle de coronament, cu o formă vag antropomorfă (fig. 1/1).

În anul 1982, în complexul 45, într-o locuință semiadâncită și datată la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul celui următor, au fost găsite câteva fragmente de cahle ancadrament, dreptunghiulare, cu suprafața albiată, tratată ca o cavetă și având la interior o torsadă²³ (fig. 2/1).

În anul 1983, în complexul 53 – o locuință semiadâncită, – datată la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul celui următor, au fost găsite trei cahle: o cahlă-oală cu marginile cvadrilobate²⁴ (fig. 2/4); o cahlă-oală cu fața deschisă, de formă tronconico-piramidală, cu trecerea de la trunchiul de piramidă la cel de con, bine marcată și decorată cu cercuri concentrice incizate²⁵ (fig. 2/8); și o a treia, o cahlă-castron, cu fața deschisă, cu doi lobi puternic delimitați și pereții scunzi²⁶ (fig. 2/2).

În complexul nr. 54, tot o locuință semiadâncită și datând tot de la sfârșitul secolului al XV-lea și din primele decenii ale secolului al XVI-lea²⁷, au fost descoperite șapte cahle, care se încadrează în mai multe tipuri constructive: o cahlă-oală cu marginile cvadrilobate²⁸ (fig. 2/5); două cahle-oală cu deschiderea pătrată, de formă tronconico-piramidală, cu trecerea de la trunchiul de piramidă la cel de con bine marcată²⁹ (fig. 2/7); o cahlă-castron, cu fața deschisă având la interior un octogon cu laturile concave³⁰ (fig. 2/6); și o cahlă-castron cu marginile cvadrilobate³¹ (fig. 2/3).

Din secolul al XVII-lea datează un fragment de cahlă dreptunghiulară, cu picior de montare rectangular, scurt, pe care este desenat în registrul inferior un animal fantastic încoronat, cu o coadă cu trei ramificații, probabil o Manticora³² (fig. 4/3).

Ceea ce caracterizează toate cahleele și fragmentele de cahle descoperite la Odorheiul Vechi, atât în „bordeiul-atelier”, în locuințe sau în stratul de depuneri arheologice este calitatea din care au fost lucrate: o pastă fină, cu nisip cernut, bine frământată, omogenă, cu suprafețe netede la pipăit, cât și faptul că toate sunt nesmălțuite.

De remarcat că la Orheiul Vechi, cahleele descoperite, datate în secolul al XV-lea și în primele decenii ale secolului următor sunt numai cahle cu forme simple, funcționale, decorate cu motive geometrice: cahle-oală, castron, dreptunghiulare sau pătrate, ca și cahle ancadrament, de colț sau de coronament, asemănătoare în marea lor majoritate cu cele descoperite în casa de lemn de la Curtea Domnească din Suceava, construită în timpul domniei lui Petru I Mușat³³, în unele locuințe de la Baia, de la sfârșitul secolului al XIV-lea și de la începutul secolului al XV-lea³⁴ sau la vechea mănăstire a

¹⁵ *Ibidem*, fig. 3/10.

¹⁶ *Ibidem*, fig. 3/11.

¹⁷ E. N. Abizova, P. P. Bănea, A. A. Nudelman, *Drevnosti Starogo Orheia. Moldavskii period*, Chișinău, 1982, p. 60-61, fig. 52/1.

¹⁸ *Ibidem*, p. 61, fig. 52/2.

¹⁹ *Ibidem*, fig. 53.

²⁰ *Ibidem*, p. 61, fig. 52/3.

²¹ *Ibidem*, p. 61, fig. 52/4.

²² *Ibidem*, p. 61, fig. 52/5.

²³ Inedită, în colecțiile Institutului de Istorie Veche și Arheologie Chișinău. Cf. R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizație medievală românească. O casă a domniei și o sobă monumentală de la Suceava din vremea lui Ștefan cel Mare*, București, 1979, p. 53-56, fig. 31-34.

²⁴ P. P. Bănea, T. F. Riaboi, *Arheologičeskie raboty v Starom Orhee*, în *AIM*, 1983, p. 122-125, fig. 6/1.

²⁵ *Ibidem*, fig. 6/2.

²⁶ *Ibidem*, fig. 6/3.

²⁷ *Idem*, *O nekotoryh itogach issledovaniia v Starom Orhee*, în *AIM*, 1984, p. 193-197.

²⁸ *Ibidem*, p. 197, fig. 2/3.

²⁹ *Ibidem*, p. 197, fig. 2/5, 6.

³⁰ *Ibidem*, p. 197, fig. 2/4.

³¹ *Ibidem*, p. 197, fig. 2/7.

³² Inedită, în colecțiile Institutului de Istorie Veche și Arheologie Chișinău. Cf. R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 51, fig. 27.

³³ L. Chițescu, *Cercetări arheologice la Curtea Domnească din Suceava*, în *CA*, I, 1975, p. 247, fig. 5/1-5.

³⁴ E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XV-XVII*, I, Iași, 1980, p. 129-139, fig. 101-117; *ibidem*, II, 1984, p. 232-239, fig. 102-105.

Humorului³⁵, soba de aici, datată la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul celui următor fiind și reconstituită grafic³⁶.

Exceptând atelierul unde s-au găsit numeroase fragmente și cahle întregibile, în locuințele cercetate numărul cahlelor descoperite este surprinzător de mic: în locuința nr. 53 – trei, iar în locuința nr. 54 – șapte cahle, ceea ce ridică mai multe probleme, printre altele dacă nu cumva sobele din locuințele cercetate au fost demontate și cahlele componente refolosite – situație întâlnită la curtea boierească de la Spătărești „La Hate”³⁷, sau a tipului de sobă folosit.

Chiar dacă am accepta ideea că la Orheiul Vechi se mai foloseau în secolele XV-XVI sobe primitive, cu un corp din lut în care erau încastrate un număr redus de cahle, de tipul sobelor figurate în registrul heraldic din Zürich, pe blazonul Lutengewang sau în fresca din casa canonicilor domnului Sfântul Ștefan din orașul Konstanz³⁸ sau de tipul celor țărănești din zona Alpilor³⁹, șapte sau mai ales trei cahle sunt totuși insuficiente pentru realizarea chiar și unei asemenea sobe. Nu este exclus ca în marea majoritate a locuințelor de la Orheiul Vechi să fi funcționat cuptoare din piatră sau cărămidă și lut, având doar pe suprafața vizibilă, dinspre interior, încastrate câteva cahle și nu sunt lipsite de interes observațiile făcute de unii călători străini în Moldova în secolul al XVII-lea, cum ar fi misionarul Petru Bogdan Bakšic⁴⁰ sau Paul de Alep⁴¹ în legătură cu cuptoarele care se găseau în mai fiecare casă: „În fiecare casă este un cuptor [furna] – care are pe dinafară un fel de horn din lut [vopsit] verde sau roșu, – iar la cei bogați din faianță (posibil din cahle, n.n.), pentru a opri fumul, și care se sprijină [în partea anterioară] pe doi stâlpi; deasupra este o bară de fier; numele lui în limba lor este *Kubtor* (cuptor). Sunt multe cuptoare. În timpul iernii casele sunt mai calde decât băile”⁴².

Faptul că în atelier au fost găsite fragmente de cahle care nu fuseseră pușe încă în operă a îngreunat posibilitățile de reconstituire a sobei sau a sobelor care au funcționat la Orheiul Vechi. Este posibil ca în atelier să se fi produs, la comandă, toate cahlele necesare pentru realizarea unei sobe, după cum nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca, la un anumit moment – și anume înainte de incendierea atelierului din faza întâia – să se fi lucrat în serie doar anumite tipuri de cahle. G. D. Smimov, bazându-se mai ales pe unele materiale etnografice – sobe țărănești din Lituania⁴³ –, propune câteva variante de reconstituiri ale unor sobe compuse din anumite tipuri de cahle descoperite în atelier, sobe cu un corp masiv, dreptunghiular, nestructurat în volume distincte⁴⁴, diferite atât de cele care se mai păstrează⁴⁵ sau sunt figurate în gravuri germane de epocă⁴⁶.

Cahlele găsite în „bordeiul-atelier”, asemănătoare cu cele de la vechea mănăstire a Humorului, permit formularea ipotezei că și aici, la Orheiul Vechi erau utilizate, în cetate sau în locuințele unor orașeni înstăriți, sobe cu un corp diferențiat, în formă de turn de cetate, ca în reconstituirea grafică a sobei de la vechea mănăstire a Humorului⁴⁷.

Pentru corpul inferior, de ardere, se foloseau cahle pătrate cu fața plină și cahle-castron cu motive geometrice; la corpul median, de încălzire, se utilizau cahle-pahar sau oală, cu fața deschisă, cu marginile dantelate sau cvadrilobate ca și cahle dreptunghiulare cu suprafața traforată. La realizarea corpului propriu-zis al sobei, la colțuri, se foloseau cahle speciale, compuse din două cahle pătrate și având în zona de contact o torsadă, în timp ce la coronament se întrebuințau cahle în formă de turn sau antropomorfe⁴⁸. De remarcat că, în cazul acestui tip de sobă carcasa din lut nu mai era vizibilă, lutul servind doar ca liant între piesele componente.

La Orheiul Vechi nu au fost descoperite cahle-ancadrament sau cahle-cui, care serveau la mascarea unor detalii constructive⁴⁹, dar nu este exclus ca un anumit tip de cahle dreptunghiulară, cu fața tratată ca

³⁵ E. Busuioac, *Noi date arheologice asupra vechii mănăstiri a Humorului*, în *Suceava*, V, 1978, p. 179-198, fig. 2-6.

³⁶ E. Busuioac und M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Mittelalterliche Kachelofenarten in den Rumänischen Fürstentümern (XIV.-XV. Jahrhundert)*, în *Dacia*, N. S., XXIII, 1979, p. 289-306, fig. 25.

³⁷ L. Bătrîna, O. Monoranu, A. Bătrîna, *Cercetările arheologice din zona Fintina Mare-Spătărești, com. Vadu-Moldovei, jud. Suceava*, în *CA*, VIII, 1986, p. 92.

³⁸ R. Franz, *Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Graz, 1969, p. 16-17, fig. 4-6.

³⁹ *Ibidem*, fig. 24-26.

⁴⁰ Cf. Petru Bogdan Bakšic, care își face vizita sa în Moldova în anul 1641, descriind casele din orașul Iași, spune că: „pentru

iamă toate casele au sobe în așa fel încât cuptorul de pâine și soba sunt la un loc” (*Călători străini despre Țările Române*, V, București, 1975, p. 233).

⁴¹ *Călători străini despre Țările Române*, VI, București, 1976, p. 27.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ G. D. Smimov, *op. cit.*, p. 85 și nota 1 și p. 86, nota 1.

⁴⁴ *Ibidem*, fig. 6, 7, 9, 10.

⁴⁵ R. Franz, *op. cit.*, fig. 93, 102.

⁴⁶ *Ibidem*, fig. 9, 10, 14, 20-27, 30.

⁴⁷ E. Busuioac und M. Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, fig. 25.

⁴⁸ R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 97-127, fig. 93.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 53-57, fig. 31-35.

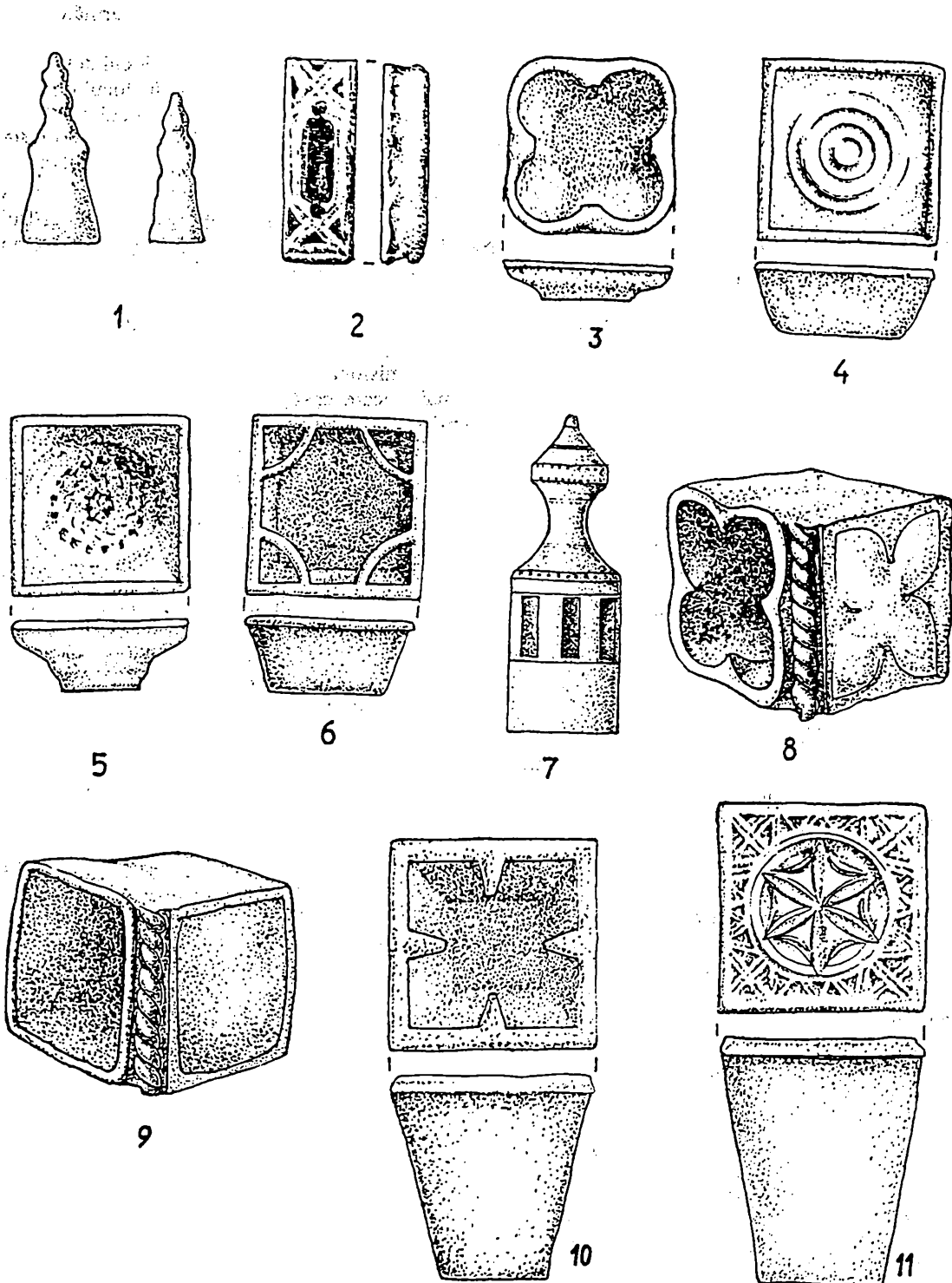

Fig. 1. Cahle descoperite în atelierul de la Orheiul Vechi, după G. D. Smimov.

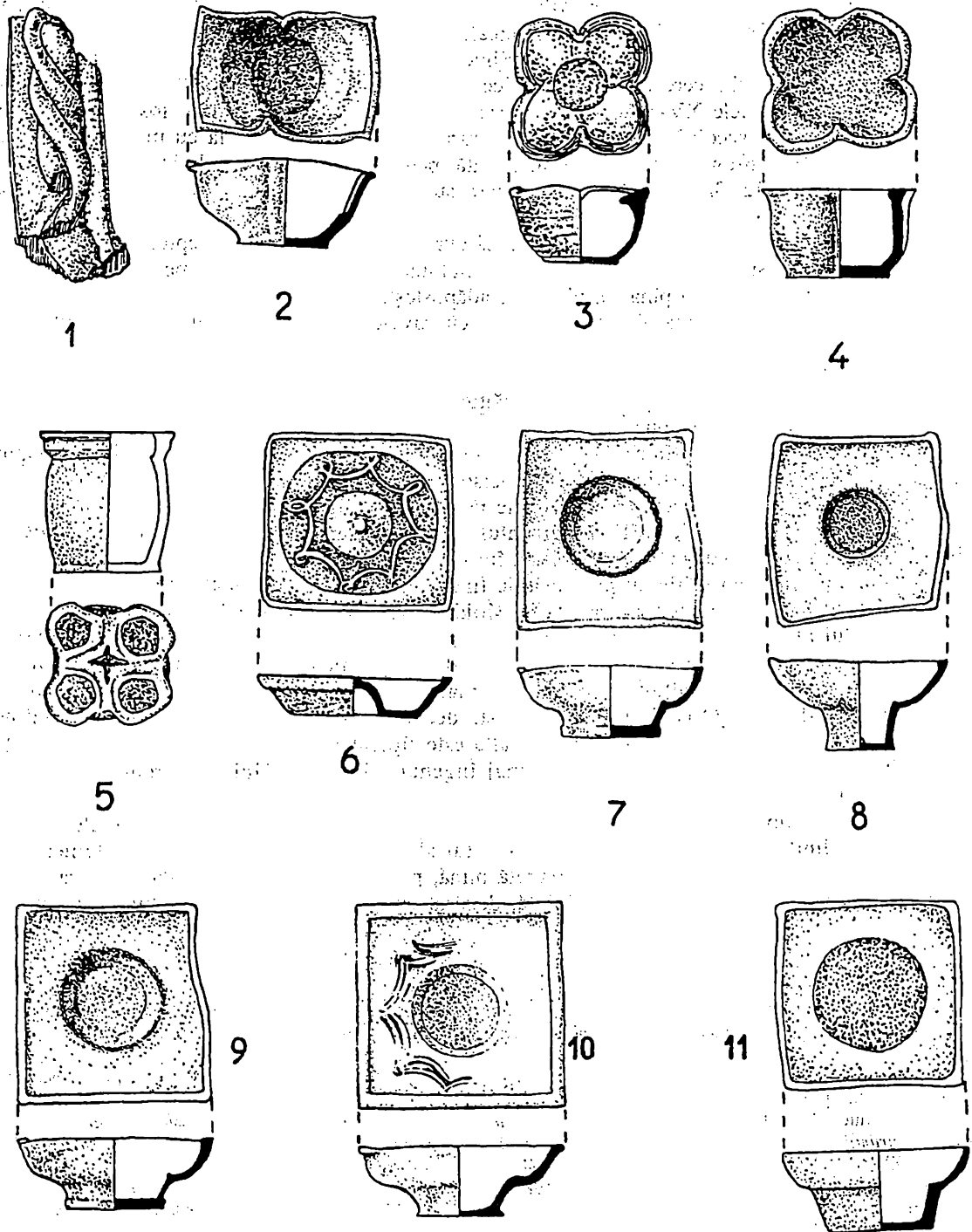

Fig. 2. Cable descoperite la Orheiul Vechi: 1, în locuința nr. 45; 2, 4, 8, în locuința nr. 53; 3, 5, 6, 7, 11, în locuința nr. 54; 10, în stratul cu depuneri arheologice, după P. Bârneș și T. Riaboi.

o cavetă și având la interior o torsadă să fi fost utilizată, precum cahlele-ancadrament din compoziția sobei din „casa domniei” de pe Câmpul Șanțurilor de la Suceava, ceea ce ar permite să vorbim despre existența și aici a *tipului moldovenesc al sobei gotice târzii*⁵⁰. Dar este posibil ca la realizarea unor sobe de la Orheiul Vechi cahlele să fi fost dispuse intercalat în șiruri succesive, astfel ca rostul dintre două cahle învecinate de pe același șir să vină în dreptul mijlocului câte unei cahle din șirul învecinat⁵¹.

La cetatea de la Hotin, cercetările arheologice au dus la descoperirea a numeroase cahle și fragmente de cahle datând din secolele XV-XVII. În interiorul cetății, pe latura de nord au fost găsite fragmente de cahle care se datează în secolul al XV-lea⁵². Ca tipuri se întâlnesc cahle-oală cu marginea cvadrilobată⁵³ (fig. 3/3), ca și cahle-castron, cu fața deschisă, pătrată, pereții scunzi și având la interior, pe fund, incizate cercuri concentrice⁵⁴ (fig. 3/7). Cahle asemănătoare au fost descoperite la Suceava-Șipot⁵⁵, Baia⁵⁶ și la vechea mănăstire a Humorului⁵⁷.

De la sfârșitul secolului al XV-lea datează câteva fragmente de cahle dreptunghiulare, cu picior de montare semicilindric, smălțuite în verde, ca și nesmălțuite. Prezența unor fragmente de chenar tratat sub forma unci nișe terminate cu un pinacul, nișă care adăpostește statuia unui personaj îmbrăcat cu o tunică⁵⁸, ne face să presupunem existența aici a unor cahle cu cavalier în turnir, plasat într-un decor arhitectural gotic⁵⁹.

Din secolul al XVII-lea datează câteva cahle și fragmente de cahle dreptunghiulare, cu picior de montare rectangular, scurt, nesmălțuite, cât și smălțuite în verde, decorate cu motive vegetale⁶⁰, frunze de acant⁶¹ sau vrejuri și fructe de mure⁶².

În cetatea de la Soroca, ctitoria voievodului Petru Rareș, au fost descoperite cahle și fragmente de cahle, decorate cu motive geometrice, dar și cu personaje, datând din secole diferite. Astfel, din secolul al XV-lea au fost găsite câteva fragmente de cahle pe care este figurat un personaj masculin îmbrăcat cu pantaloni strânsi pe picior⁶³ (fig. 4/1). Fragmentul ar putea să aparțină fie unci cahle decorată cu stema familiei Huniade – corbul cu inel în cioc plasat într-un scut susținut de doi tenanți îmbrăcați în tunică și pantaloni colanți⁶⁴, fie unei cahle cu perechea de tineri dansatori acompaniați de un cântăreț din cimpoi, motiv ornamental frecvent întâlnit pe cahle din Moldova datând de la sfârșitul secolului al XV-lea⁶⁵.

Din secolul al XVII-lea datează câteva cahle și fragmente de cahle de formă dreptunghiulară cu piciorul de montare rectangular, scurt, ca și cahle de coronament, cu un registru tratat sub formă de dusină. S-au găsit cahle nesmălțuite, ca și cahle smălțuite. Pe o cahlă smălțuită în verde sunt desenate motive vegetale stilizate⁶⁶. O cahlă nesmălțuită este decorată cu linii care se întretaie formând pătrate în care sunt înscrise romburi⁶⁷ (fig. 4/8), iar pe o alta este figurat un cavalier călare, spre dreapta, ținând în mâini o lance, iar în fața sa se află un personaj îngenunchiat, cu mâinile împreunate într-un gest de rugăciune⁶⁸ (fig. 4/7).

Și la Cetatea Albă au fost descoperite mai multe tipuri de cahle, datând din secolele XV-XVII, cea mai mare parte dintre ele fiind inedite⁶⁹. Din secolul al XV-lea datează mai multe fragmente de cahle, dintre care unul smălțuit în verde, cu fața pătrată plină, picior de montare tronconic, decorată cu o floare cu patru petale, un fragment de cahlă traforată, decorat cu o rozasă gotică⁷⁰ smălțuită în verde, o cahlă

⁵⁰ *Ibidem*, p. 142-144.

⁵¹ R. Franz, *op. cit.*, fig. 140.

⁵² B. O. Timošciuk, *Seredn'ovicinii Hotin*, în *Archeologia*, Kiev, 22, 1977, p. 30.

⁵³ *Ibidem*, p. 30, fig. 4/2.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 30, fig. 4/1.

⁵⁵ P. V. Bataruic, M. Andronic, *Descoperiri arheologice la Suceava – contribuții la cunoașterea topografiei orașului medieval, în Suceava, XVII-XVIII-XIX, 1990-1992*, p. 44-45, fig. 7/4.

⁵⁶ E. Ncamțu, V. Ncamțu, S. Cheptca, *op. cit.*, I, Iași, 1980, p. 130-131, fig. 103/5; 104/1; 105/7-8.

⁵⁷ E. Busuioc, *op. cit.*, fig. 3/3.

⁵⁸ Inedite, în colecțiile Muzeului Cernăuți. Informație Mugur Andronic, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁵⁹ P. V. Bataruic, *Cahle din secolul al XV-lea decorate cu scene inspirate din viața cavalerescă, în Suceava, XIII-XIV, 1986-1987*, p. 147-148, fig. 1/1, 3, 4.

⁶⁰ Inedite, în colecțiile Muzeului Cernăuți. Informație Mugur Andronic.

⁶¹ K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii descrisă pe temelii propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904*, București, 1913, p. 78, fig. 73/b.

⁶² *Ibidem*, fig. 73/c.

⁶³ G. F. Cebotarenco, *Sorokskaia krepost' – pamiatnik stariny*, Chișinău, 1984, p. 32, fig. 8.

⁶⁴ L. Bătrina și A. Bătrina, *Elemente decorative în ceramica monumentală de la Baia (jud. Suceava), în Suceava, XI-XII, 1984-1985*, p. 153, fig. 3.

⁶⁵ P. V. Bataruic, *op. cit.*, p. 155, fig. 5/1.

⁶⁶ Inedită, în colecțiile Institutului de Istorie Veche și Arheologie Chișinău.

⁶⁷ G. F. Cebotarenco, *Arheologičeskie raskopy v Sorokskoi kreposti v 1968-1969 gg*, în *AIM*, 1972, p. 221, fig. 12; idem, *Sorokskaia krepost' – pamiatnik stariny*, Chișinău, 1984, p. 32, fig. 7.

⁶⁸ *Ibidem*, fig. 7.

⁶⁹ Sunt expuse în Muzeul orașenesc de la Cetatea Albă.

⁷⁰ R. Popescu, *Cîteva elemente de factură gotică descoperite la curțile domnești din Vaslui*, în *RMMMIA*, 1, 1981, p. 51, fig. 1.

convexă cu corpul semisferic⁷¹ ca și o a doua, tronconică. Din secolul al XVII-lea datează un fragment smălțuit în verde închis, de la o cahlă dreptunghiulară cu picior de montare rectangular, scurt, decorat cu un entrelacs. În umplutura unui cuptor de ars oale, datând din secolele XIII-XIV, a fost găsit un fragment de cahlă dreptunghiulară, nesmălțuită, pe care este reprezentat un cavaler călare spre dreapta, ținând pe mână o pasăre, deci un vânător cu șoimul său (fig. 4/2). Fragmentul a fost încadrat cronologic în secolul al XV-lea⁷², dar după opinia noastră datează din secolul al XVII-lea, un subiect asemănător fiind figurat pe o cahlă care se păstrează în colecțiile Muzeului din Arad⁷³. Descoperirea la Cetatea Albă a unor fragmente de cahle asemănătoare cu cele de la Baia sau din compoziția sobei din „casa domniei” de pe Câmpul Șanșurilor de la Suceava demonstrează tocmai varietatea tipurilor de sobe utilizate în Moldova în secolul al XV-lea, care se încadrează în marea grupă a sobelor gotice târzii.

Cahle și fragmente de cahle au fost descoperite și în mediul rural. La Stâncăuți, în raionul Râșcani, au fost găsite fragmente de cahle cu fața pătrată, picior de montare tronconic și decör în relief, datând din secolul al XV-lea, ca și fragmente de cahle dreptunghiulare, cu picior de montare rectangular, scurt, din secolul al XVII-lea; toate cahlele sunt nesmălțuite⁷⁴. Unele fragmente de cahle din secolul al XV-lea sunt decorate cu motive geometrice, romburi amintind creștăturile în lemn, iar pe o cahlă este figurat un leu „rampant”⁷⁵ (fig. 4/4), într-o tratare simplificată față de exemplarele similare descoperite în „casa domniei”⁷⁶ sau în locuința de orășean de pe strada Petru Rareș⁷⁷, ambele din Suceava. Fragmentele de cahle din secolul al XVII-lea au fost decorate cu motive geometrice și vegetale, combinate.

În satul Mălăieștii Vechi, vecin cu Stâncăuții, au fost descoperite în stratul cu depuneri arheologice câteva fragmente de cahle, dintre care unele întregindu-se au rezultat două cahle cvasipătrate, cu fața plină, picior de montare tronconic și decör în relief, nesmălțuite. Ambele cahle sunt decorate cu motive geometrice: pe una sunt grupuri de linii care se intersectează, delimitând spații în care sunt înscrise triunghiuri⁷⁸, (fig. 4/5), totul amintind creștăturile în lemn, iar pe cealaltă suprafața este delimitată în două registre, în unul sunt înscrise romburi, iar în celălalt trei firide cu bolți circulare⁷⁹ (fig. 4/6).

Din împrejurimile satului Mălăieștii Vechi, de la Văratec, provin câteva fragmente de cahle dreptunghiulare, cu picior de montare rectangular, scurt, nesmălțuite, decorate cu motive geometrice, care se datează în secolul al XVII-lea⁸⁰.

Din secolul al XVII-lea datează și fragmentul de cahlă de coronament, cu un registru tratat în formă de dusină, decorat cu torsadă și grupuri de romburi și triunghiuri, descoperit la Lăpușna⁸¹ sau cele de la Brănești, raionul Orhei, decorate cu cercuri concentrice mărginite de „dinți de ferăstrău”⁸².

După cum s-a văzut, în Moldova dintre Prut și Nistru s-au descoperit numeroase cahle, încadrate în tipuri diverse și datând din epoci diferite, din secolul al XV-lea și până în secolul al XVII-lea. Cahlele au servit fie la realizarea unor cuptoare, fie a unor sobe – elemente de confort, produs utilitar servind la încălzit într-o zonă în care rigorile iernii sunt cunoscute – dar care în același timp contribuiau la împlinirea decorativă a spațiului de locuit. Se pare că au fost folosite, în funcție de epocă, ca și de posibilități materiale, atât cuptoare; ca și sobe care se încadrau în tipul gotic târziu, precum și în varianta sa moldovenească, pentru ca mai târziu, în secolul al XVI-lea și mai ales în secolul XVII, sub influența Renașterii soba să-și restructureze forma în volume paralelipipedice suprapuse, și să fie utilizat doar un singur fel de cahle, cu motive geometrice sau vegetale și mai rar cu decör figurativ. Descoperirile prezentate, efectuate de-a lungul unor ani de săpături arheologice sau cercetări de teren, pe întreg teritoriul cuprins între Prut și Nistru, aduc noi detalii în ajutorul unei mai bune cunoașteri a vieții locuitorilor din Moldova medievală.

⁷¹ E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, *op. cit.*, p. 135-136, fig. 109/3-6.

⁷² A. A. Kravcenko, *Proizvodstvennye komplekxy Belgoroda XIII-XIV vv.*, în vol. *Antičnaja Tira i srednevekovyi Belgorod*, Kiev, 1979, p. 126, fig. 9/1.

⁷³ Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954, fig. 46.

⁷⁴ L. L. Polevoi, P. P. Bârneș, *Srednevekovye pamiatniki XIV-XVII vv.*, Chișinău, 1979, p. 73-74; A. Gorodenco, *Cercetările arheologice de la Mălăieștii Vechi*, comunicare susținută la sesiunea Muzeului Bucovinei, Suceava, 22-24 noiembrie 1990.

⁷⁵ Z. A. Rikman, *Chudožestvennye sokrovišča drevnei Moldavii*, Chișinău, 1969, fig. 47, unde se afirmă că piesa provine de la Mălăiești, dar reluând cahlă, marcajul specifică că o fost găsită la Stâncăuți.

⁷⁶ R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 48, fig. 26.

⁷⁷ M. D. Matei și E. I. Emândi, *O casă de orășean din secolul al XV-lea de la Suceava*, în *SCIVA*, 28, 1977, 4, p. 571.

⁷⁸ L. L. Polevoi, P. P. Bârneș, *op. cit.*, fig. 20/1; A. Gorodenco, *op. cit.*

⁷⁹ L. L. Polevoi, P. P. Bârneș, *op. cit.*, fig. 20/2, 3; A. Gorodenco, *op. cit.*

⁸⁰ Inedite, în colecțiile Institutului de Istorie Veche și Arheologie Chișinău.

⁸¹ Z. A. Rikman, *Razvedyvatel'nye raskopy v sele Lăpușna v 1953 g.*, în *Izvestija*, Chișinău, 20, 1954, p. 94, fig. 2 b.

⁸² Inedite, în colecțiile Institutului de Istorie Veche și Arheologie Chișinău.

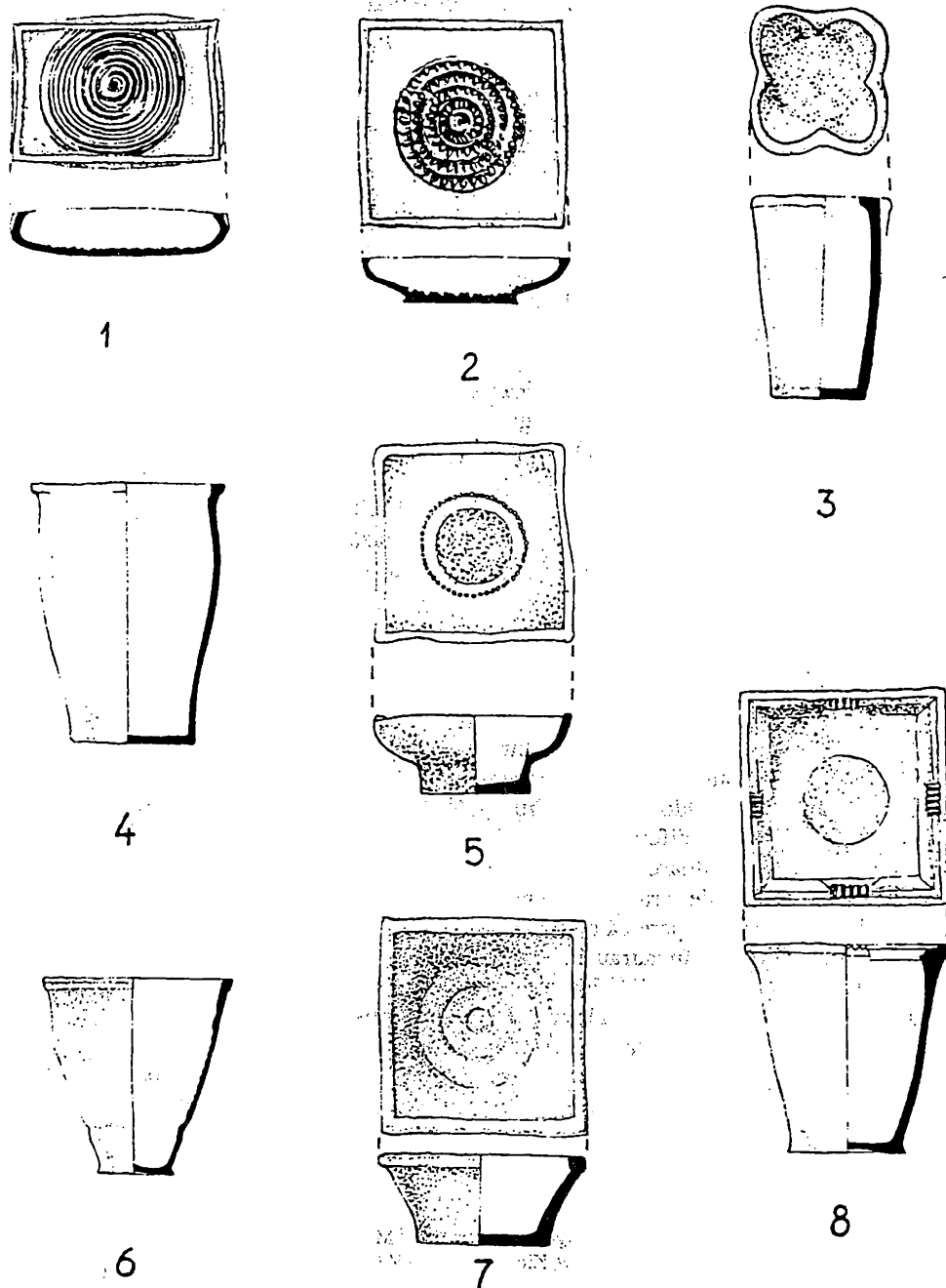

Fig. 3. Cahle descoperite la Orheiul Vechi: 1, 2, 4, 5, 6, 8, în stratul cu depuneri arheologice, după E. Abizova, P. Bârnea, A. și la Hotiș, 3, 7, după B. Timoșciuk.

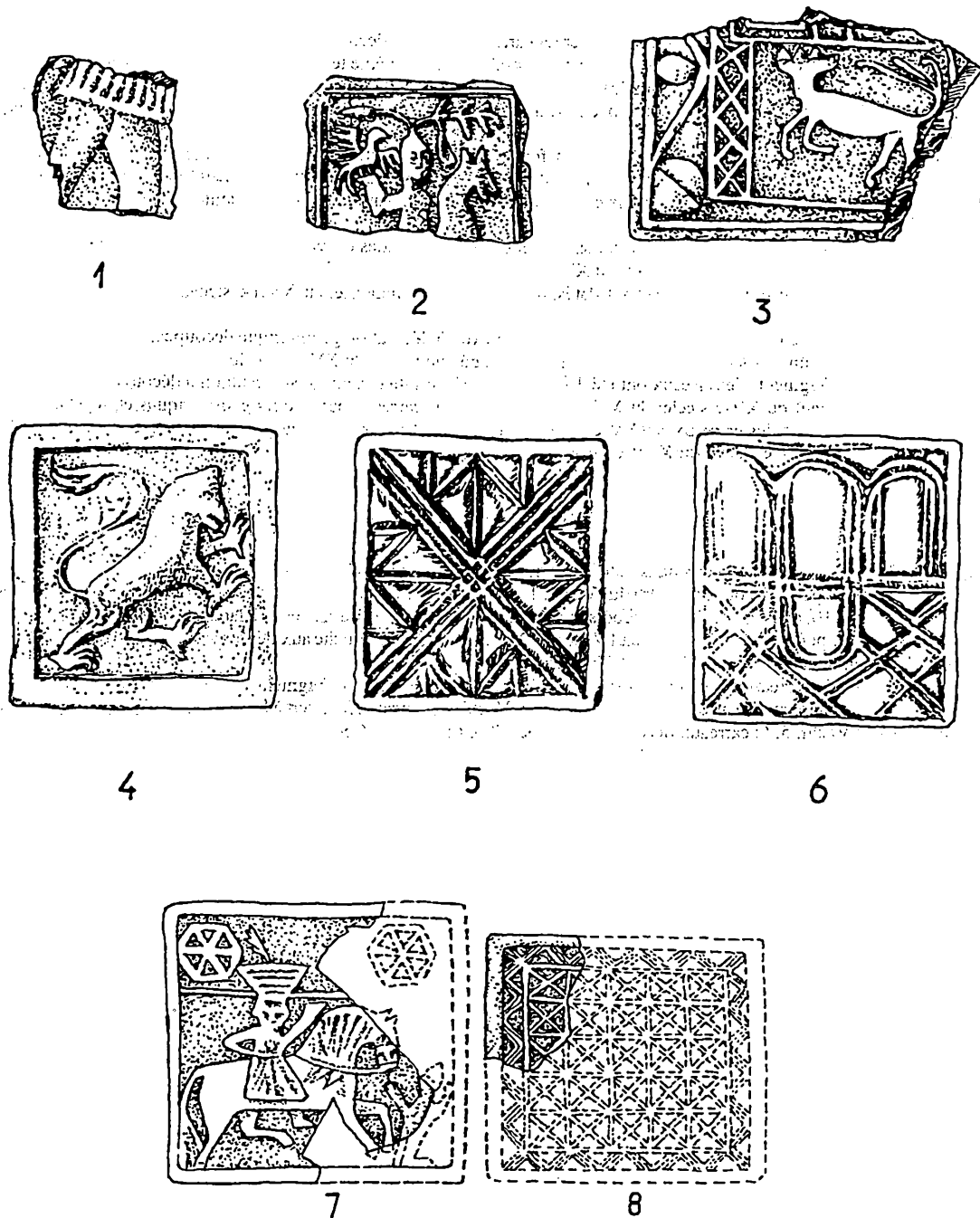

Fig. 4. Fragment descoperit la Soroca, 1 (după G. Cebotarenco); fragment descoperit la Cetatea Albă, 2 (după A. Kravcenko); fragment descoperit la Orheiul Vechi, 3; cahlă descoperită la Stâncăuți, 4 (după Z. Rikman); cahle descoperite la Mălăiești Vechi, 5, 6; cahle descoperite la Soroca, 7, 8 (după G. Cebotarenco).

CARREAUX DE POÊLE DÉCOUVERTS EN MOLDAVIE ENTRE LE PRUT ET LE NISTRU

RÉSUMÉ

Dans cet article les auteurs se proposent de présenter les carreaux de poêle découverts dans la Moldavie d'entre le Prut et le Dniestr sans tenir compte de réalités politiques d'aujourd'hui. Les plus nombreux et en même temps les plus diversifiés carreaux, au point de vue des types de construction, ont été découverts à Orheiul Vechi. Ici, les carreaux ont été découverts dans des habitations, dans la couche aux dépôts archéologiques, de même que dans un atelier spécialisé dans leur production, atelier ayant deux phases de fonctionnement, daté XV-e siècle et début du siècle suivant.

Les carreaux d'Orheiul Vechi ont des formes simples, fonctionnelles, ils sont décorés exclusivement avec des motifs géométriques et ils sont entièrement non-émaillés. À remarquer que dans certaines habitations on a trouvé un nombre réduit de carreaux, trois ou sept, ce qui nous fait considérer soit qu'une partie des carreaux étaient réutilisés, soit que dans certains cas on aménageait des fours en terre, avec un nombre réduit de carreaux.

À Hotin on a découvert aussi bien des carreaux simple que décorés avec des chevaliers en tournoi, datant du XV-e siècle, ou des carreaux avec des motifs végétaux ou géométriques, du XVII-e siècle.

Les carreaux du château-fort de Soroca sont datés, dans leur grande majorité, au XVII-e siècle, étant décorés avec des motifs géométriques, mais on rencontre aussi bien des carreaux aux personnages.

À Cetatea Albă on a découvert des carreaux plus variés: convexes, à décoration géométrique découpée, aux motifs floraux stylisés, datant du XV-e siècle, ayant un chasseur avec son faucon, ou à motifs géométriques du XVII-e siècle.

Les carreaux et les fragments de carreaux ont été découverts aussi en milieu rural. À Stâncăuți on a découvert des carreaux décorés avec un lion „rampant” datant du XV-e siècle; du XVII-e siècle datent les carreaux aux motifs géométriques et végétaux combinés. À Mălăiești Vechi on a découvert des carreaux du XV-e siècle, et à Văratec, Brănești et Lăpușna on a découvert quelques fragments de carreaux à décoration géométrique, datant du XVII-e siècle.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Carreaux de poêle découverts dans l'atelier à Orheiul Vechi (d'après G. D. Smimov).

Fig. 2. Carreaux de poêle découverts à Orheiul Vechi: 1, dans la habitation no. 45; 2, 4, 8, dans la habitation no. 53; 3, 5, 6, 7, 11, dans la habitation no. 54; 10, dans la couche aux dépôts archéologiques (d'après P. Bărnea et T. Riaboi).

Fig. 3. Carreaux de poêle découverts à Orheiul Vechi: 1, 2, 4, 5, 6, 8, dans la couche aux dépôts archéologiques (d'après E. Abizova, P. Bărnea, A. Nudelman) et à Hotin: 3, 7, d'après B. Timoșciuk.

Fig. 4. Fragment de carreau découvert à Soroca, 1 (d'après G. Cebotarenco); fragment de carreau découvert à Cetatea Albă, 2 (d'après A. Kravcenko); fragment de carreau découvert à Orheiul Vechi: 3; carreau découvert à Stâncăuți, 4 (d'après Z. Rikman); carreaux découverts à Mălăiești Vechi, 5, 6; carreaux découverts à Soroca, 7, 8 (d'après G. Cebotarenco).